

Російські праві та ультраправі виправдовували катастрофічні невдачі на фронті «підривною діяльністю іногородців». У Державній думі «союзники» всі негаразди внутрішнього життя імперії обґрунтовували «підступали юдейського населення, поляків, німців» [6, с. 88].

Таким чином, союзники у традиційному для них дусі звинувачували євреїв, поляків та німецьке населення імперії у всіх негараздах, що відбувалися в державі, включаючи й невдачі на фронті. Аргументами, якими вони оперували, було безпідставне завищення цін на продукти, відмова від служби в армії тощо. Одночасно з цим вони звинувачували євреїв у підтримці Німеччини, хоча жодного вагомого факту так і не було наведено. Саме така діяльність союзників сприяла загостренню суспільно-політичної ситуації на Волині та Поділлі

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Берестечские Шлемки и Ицки. *Почаевский листок*. 1915. 15 февраля. С. 17-18.
2. Державний архів Тернопільської області (далі ДАТО). Ф. 258. Оп. 1. Спр. 258. Арк. 2-22.
3. Жидонемецкий Киев. *Почаевский листок*. 1915. 8 февраля. № 5. С. 14-15.
4. Мельничук О. А., Тихончук Л. Х., Цецик Я. П. Роль чорносотенців у розгортанні міжнаціональних конфліктів на Волині під час Першої світової війни. *Сторінки історії*. Вип. 55. 2022. С. 9-24.
5. Постановления совещания правых. *Жизнь Волыни*. 1915. 30 ноября. № 329. С. 1.
6. Реент О., Сердюк О. Чорносотенний рух у Російській імперії на початку ХХ ст. та у часи Першої світової війни і Україна. *Краєзнавство*. 2021. 1-2. С. 82-90.
7. Скубачевский П. Иуды-предатели. *Почаевский листок*. 1914. 7 декабря. № 39-40. С. 12-13.
8. Цецик Я. Зародження та початок діяльності чорносотенців на Волині. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Історія. Збірник наукових праць*. Вип.33. Вінниця, 2020. 35–43

Дарина Уманець, Тетяна Каросва, Марія Довгань

СПИСОК ВІННИЦЬКИХ ДОМОВЛАСНИКІВ 1916 Р. ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ПАМ'ЯТКООХОРОННИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті на основі аналізу списку домовласників Вінниці 1916 р. характеризується основна інформація, важлива для пам'яткоохоронних досліджень, за такими параметрами: а) топографічне місцезнаходження будинків; б) власники будинків; в) квартиронаймачі в будинках; г) первісне поквартирне планування будинків.

Ключові слова: пам'яткоохоронна діяльність, пам'ятки історії, пам'ятки архітектури, історичні джерела, Вінниця

Daryna Umanets, Tetyana Karoeva, Maria Dovgan

LIST OF VINNYTSIA HOUSEHOLDERS IN 1916 AS A SOURCE OF INFORMATION FOR MONUMENT PROTECTION RESEARCH

In the article, based on the analysis of the homeowners list in Vinnytsia in 1916, there is characterized the main information important for monument preservation research according to the following parameters: a) topographical location of the houses; b) house owners; c) tenants in houses; c) initial apartment planning of buildings.

Keywords: *monument preservation activity, historical monuments, architectural monuments, historical sources, Vinnytsia*

Частина старовинної забудови Вінниці досі залишається маловивченою з історичної точки зору через брак біографічної інформації про власників та квартиронаймачів. Крім суб'єктивних причин, чималою проблемою є вузька джерельна база, зокрема щодо дорадянських часів досі не виявлений повний список міських домовласників з нумерацією будинків, що дозволило би атрибутувати збережені будівлі. Поки що маємо документ з фонду Д-29 «Вінницький повітовий інспектор, 1892–1918 рр.», що зберігається у Державному архіві Вінницької області. Справа № 102 з 1-го опису подає інформацію про вінницьких домовласників від літери А до Л кінця 1915 – початку 1916 рр. [1]. Податковому інспектору домовласники мали подати заповнений бланк з інформацією про власника, його квартиронаймачів, кількість квартир та кількість кімнат у кожній, розмір платні за оренду. Ця справа особлива тим, що у ній вперше було зафіксовано нумерацію будинків, яку запровадили у місті під час Першої світової війни. Саме завдяки цьому можна чітко визначити розташування деяких будівель в сучасному міському просторі. Усього було опрацьовано відомості про 693 домоволодіння.

По опрацюванню архівного матеріалу було складено таблицю, що містила інформацію про будинки, відповідно до нумерації, домовласників та квартиронаймачів з відомостями про кількість кімнат у квартирі, в якій вони мешкали, а також розмір квартплати. Аналіз цих параметрів дозволив виявити нові потенційні будинки – пам'ятки історії, а також уточнити інформацію про наявні комплексні пам'ятки або пам'ятки-архітектури.

Загалом список домовласників допоміг виявити або уточнити інформацію по таких позиціях: а) топографічне місцезнаходження будинків; б) власники домоволодінь; в) квартиронаймачі в будинках; в) первісне поквартирне планування будинків.

Одночасне використання кількох параметрів аналізу допомогло, наприклад, встановити розташування будинку Адріанова Павла Олександровича (1855–193?), відомого антикознавця-латиніста,

чиновника Міністерства народної освіти. Завдяки поєднанню тодішньої адреси вул. Л. Толстого, 8 та інформації про квартиру планування вдалося встановити, що нині це будинок за адресою вул. Бандери, 12. На кожному його поверсі була 6-кімнатна квартира. В одній з них проживав сам домовласник П. О. Адріанов з дружиною. Він по виходу на пенсію у 1907 р. оселився у Вінниці. З 1909 р. виконував обов'язки директора Вінницької чоловічої гімназії, додатково з 1911 р. очолював педагогічну раду Вінницької міської 2-ї жіночої гімназії. У 1912 р. опікувався створенням Вінницького учительського інституту. Кілька каденцій був міським гласним. За радянської влади очолював міські трудові школи, паралельно викладав латину у фармацевтичному технікумі, на акушерських курсах, медичних курсах, навіть керував курсами іноземних мов. Співпрацював з біографічною комісією ВУАН [2].

Цей будинок неодноразово відвідували його донька член-кореспондент ВУАН, член-кореспондент АН СРСР Варвара Адріанова-Перетц (1888–1972), яка спеціалізувалася на вивченні української та російської літератури і фольклору XI–XVIII ст., а також її чоловік академік Володимир Миколайович Перетц (1870–1935) – український та російський філолог, дослідник і видавець численних пам'яток давньої й середньої української та російської літератури, історик й видатний теоретик літератури, текстолог, організатор українського наукового життя й ініціатор багатьох наукових проєктів.

У іншій квартирі цього будинку мешкав викладач Вінницького комерційного училища Кнотте Вацлав Вільгельмович, землевласник маєтку у с. Сідава Вінницького повіту (нині – Жмеринської МТГ). Його син Ян Кноте (Jan Knothe, 1912–1977) народився у Вінниці, а згодом став відомим польським архітектором, письменником, а також служив дипломатом у Сирії та Бельгії. Він брав участь у бойових діях на початку Другої світової війни, потрапив у нацистській полон. У післявоєнній Польщі був одним з провідних архітекторів відбудови Варшави, брав участь у створенні таких важливих проєктів, як Східно-західний шлях (1946–1949), аеропорт Окенце (1947), житловий район Маршалковська (1949–1952), будинок Міністерства сільського господарства (1951–1955) тощо. Чимало уваги приділяв книжковій графіці, зокрема, проілюстрував альбом про шестирічний план відбудови Варшави (1950), книгу з історії архітектури [3].

Відомості про квартирунаймача будинку по вул. Грушевського, 12 також підсилюють історичну значущість будівлі. Власником будинку був Зелінський Вацлав Петрович [1, арк. 444], про якого нічого майже невідомо, а одним з квартирунаймачів був Микола Георгійович Мілеант, присяжний повірений, громадський діяч, автор літературно-художніх творів, видавець низки вінницьких щоденних газет, що подавали незалежне висвітлення місцевого життя [5, с. 173]. Після Лютневої революції 1917 р. у березні-вересні він навіть очолював міську міліцію.

Завдяки архівним відомостям було встановлено, що власниками, так званого, будинку Топчевського (вул. архітектора Артинова, 21) були Адольф Августинович Завкевич та Марія Топчевська [1, арк. 422]. Іншим подібним прикладом може бути будинок по вул. Сковороди, 11. Його першим власником був Степан Якович Гейбович, а

на 1916 р. – дворянин, присяжний повірений Едмунд Гілярійович Жеромський [1, арк. 410]. Будівля складалася із одної 6-кімнатної, двох 4-кімнатних, одної 2-кімнатної квартири. Сам домовласник проживав у 6-кімнатній квартирі. 4-кімнатні квартири винаймали присяжний повірений Люник Вітольд Миколайович та помічник присяжного повіреного Томіцький Фадей Володимирович. Двірник Кравчук Матвій Таборович займав 2-кімнатне помешкання, одна з кімнат якого – кухня. За радянський час у будівлі знаходилася жіноча консультація. Наприкінці 1980-х рр. у приміщення в'їхало Вінницьке відділення Всеукраїнського товариства «Просвіта». Тут відбувалися перші громадські зустрічі доби перебудови. З 2017 р. у приміщенні функціонує хаб «Місто змістів» – майданчик, де представники міських об'єднань, громадських організацій, міськради та бізнесу мають можливість дискутувати про розвиток міста. Отже, будинок перепланували чимало раз. Його фасад та огорожа цікаві також тим, що прикрашені рожевою та білою силікатною цеглою.

Оскільки у списку вказувалася кількість квартир та кількість кімнат, то завдяки йому можна відновити розуміння первинного планування будинку по вул. Соборній, 56. Його значно перепланували у 1960-х рр. А за власника будинка Овадія (Овсія) Мошковича Вергіліса тут були дві 5-кімнатних, чотири 4-кімнатних, дві 3-кімнатних та чотири 2-кімнатних квартири [1, арк. 188].

Інформація про квартири дозволила також розширити уявлення про добре знані пам'ятки архітектури, наприклад, будинок по вул. Магістратській, 66, що належав Длуголенцькому Любомиру Артуровичу [1, арк. 374]. У будівлі декадентського стилю було три квартири з 8-ми, 4-х і 2-х кімнат. Домовласник займав 8-кімнатне помешкання. Обідзінська Емілія Владиславівна і Літвяк А. І. проживали у 4- і 2-кімнатних, відповідно.

Длуголенцький Любомир Артурович (Lubomir Długolecki, 1875–1939) був присяжним повіреним, очолював також філію Торгового банку у Вінниці. Активно займався громадською діяльністю: був земським гласним Вінницького повіту (з 1914 р.), міським гласним (з 1912 р.). З початком революційних подій у березні 1917 р. став одним з лідерів громадського життя міста. 4 березня був обраний до складу виконавчого органу новоствореної Ради представників громадських організацій (комітету ради), за кілька днів став секретарем її президії. Був одним із провідників польського руху в місті. З обранням нової міської думи увійшов до її складу, а згодом став членом міської управи. У січні 1918 р. під час захоплення міської управи більшовиками категорично відмовився передавати справи, створеній комісії, за що був заарештований разом з іншими членами управи. У 1918–1919 рр. Любомир Артурович був очільником нідерландського консульства у Вінниці та надавав можливість виїхати за кордон, за що згодом знову був заарештований радянською владою. По звільненню емігрував у Польщу. З 1922 р. – суддя окружного суду, адвокат у Познані [4, с. 265; 5, с. 166].

Подібною є ситуація з будівлею по вул. Соборна, 85, де знаходилися квартири викладачів Вінницького реального училища [1,

арк. 105]. У 7-кімнатній квартирі проживав директор Григорій Анатолійович Ляхницький, випускник фізико-математичного факультету Петербурзького університету (1883). У 6-кімнатній квартирі мешкав інспектор Микола Сербін (1877–?), випускник історико-філологічного факультету Московського університету (1903). Згодом він теж буде директором училища (1919), завідувачем загальним відділом Подільського губвідділу народної освіти (1920), завідувачем трудовою школою № 2 ім. В. І. Леніна (1925). У будинку також було дві 4-кімнатних квартири. В них проживали помічник класних наставників реального училища Березовський Полікарп Францович і діловод Стежкевич Георгій Андрійович.

Відомий у місті будинок «Колонії» (вул. Монастирська, 47) не вважається пам'яткою історії та культури, хоча тут колись розташовувалося Вінницьке І позичково-ощадне товариство (т. зв. Селянський банк), яке почало функціонувати ще у 1880 р. Якщо в першій рік існування кількість його членів складала лише 28 осіб, то на 1890 р. це число збільшилося до 2 762, на 1910 р. – 7 823. Головою та засновником установи був граф Станіслав Грохольський (1835–1907), а Казімеж Падлевський (? – 1911) – розпорядником. Останній й був власником домоволодіння. Упродовж 1880–1906 рр. він був також міським гласним. Постійно стикаючись з широким колом людей, які потребували грошей, він добре знав чим живе місто, тому на засіданнях міської думи до його думки дослухалися інші гласні. Його родина також проживала у цій садибі. Вона утворювала один з центрів польського міського життя [5, с. 175].

В будівлі було три 5-кімнатних, три 3-кімнатних і одна 1-кімнатна квартира. Тут також проживали Курочицький Карп В., Луневський Фадей Андрійович, Клеймерман Авраам Ізраїльович, Добржинський Адам Антонович, Закс Шмуль Рувимович, Прокевич Б. Вікентійович [1, арк. 245]. Нині будинок також перебудований, і у його стінах знаходиться Вінницький обласний центр соціальних служб Вінницької ОВА.

Відомості про квартири допомогли уточнити виробничу інформацію з історії міської сфери обслуговування. Так, у будинку по вул. Соборній, 53 знаходився один з найстаріших вінницьких ресторанів, який утримував Іван Бойко. Як з'ясувалося, він на першому поверсі орендував 4 кімнати для ресторанних залів, ще 3 кімнати – для кухні. Сам проживав в іншій 4-кімнатній квартирі на одному з верхніх поверхів [1, арк. 305].

Отже, список містив інформацію про 693 домоволодінь. Докладно було опрацьовано 19 наявних або потенційних пам'яток історії та культури. Це 15 будинків, які уже вважаються пам'ятками, а 4 будівлі – нововиявлені пам'ятки історії: вул. Бандери, 12 (домовласник – Адріанов Павло Олександрович), Грушевського, 12 (домовласник – Зелінський Вацлав Петрович), Магістратська, 11 (домовласник – Львович Яків-Мошко Волькович), Монастирська, 47 (домовласник – Казімеж Падлевський, будівля Вінницького ощадно-позичкового товариства). Для 6 будинків встановили власників на 1916 р.: вул. архітектора Артинова, 5 – Вітковська Стефанія Іванівна, вул. архітектора Артинова, 49 – Львович

Яков Мойсейович, вул. Бандери, 12 – Адріанов Павло Олександрович, вул. Грушевського, 12 – Зелінський Вацлав Петрович, вул. Сковороди, 11 – Жеромський Едмунд Гілярієвич, вул. Сковороди, 22 – Зелінський Рішард Петрович. Для решти зібрали матеріал, який доповнював відомості про осіб, які проживали у будинках.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Вінницької області. Ф. Д-29, оп. 1, спр. 102, 694 арк.
2. Кароєва Т. Інформаційний потенціал маргіналій у біографічних студіях (на прикладі маргіналій на книгах з бібліотеки П. О. Адріанова (1855-193?)) // Укр. біографістика. Київ, 2019. Вип. 18. С. 147-155. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.18.245/>
3. Jan Knothe // In memoriam – Pamięci Architektów Polskich [online]. URL: https://www.archimemory.pl/pokaz/jan_knothe,4441 (дата доступу: 20.09.24)
4. Логінов О. В., Семенко Л. І. Вінниця у 1917 році. Революція у провінційному місті. Вид. 2-ге, випр. Вінниця, 2011. 272 с.
5. Кароєва Т. «Історія має право сподіватися від міста Вінниці блискучого майбуття...». Вінниця, 2018. 202 с.

Олександр Логінов

СПИСКИ КАНДИДАТІВ ДО УКРАЇНСЬКИХ УСТАНОВЧИХ ЗБОРІВ ПО ПОДІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПАЛІТРИ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ 1917 Р.

Анотація: У статті проаналізовано кількісний та якісний склад списків політичних сил, які висували кандидатів на виборах до Українських Установчих Зборів (1917–1918) у Подільській губернії. Даний аналіз дає уявлення про те, на які прошарки суспільства спиралися під час виборів політичні сили, включаючи до списків представників певних соціальних груп.

Ключові слова: Українські Установчі збори, Подільська губернія, вибори, кандидати, політичні партії.

Oleksandr Loginov

LISTS OF CANDIDATES FOR THE UKRAINIAN CONSTITUENT ASSEMBLY IN PODILSK PROVINCE AS A REFLECTION OF THE PALETTE OF POLITICAL LIFE IN UKRAINE AT THE END OF 1917

Abstract: The article analyzes the quantitative and qualitative composition of the lists of political forces that nominated their own candidates in the elections to the Ukrainian Constituent Assembly (1917–1918) in the Podilsk province. This analysis provides an idea of which strata of society relied on during the elections by certain political forces, including representatives of certain social groups in the lists.

Keywords: Ukrainian revolution, Ukrainian Constituent Assembly, Podilsk province, elections, candidates, political parties.